

РОЗДІЛ 13

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ЮРИДИЧНОЇ НАУКИ

УДК 340

DOI <https://doi.org/10.32782/2524-0374/2022-12/126>

РОЗУМІННЯ КАТЕГОРІЙ ЧЕСТІ Й ГІДНОСТІ В ТЕОРЕТИЧНІЙ ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

INTERPRETATION OF THE CATEGORIES OF HONOR AND DIGNITY IN THEORETICAL JURISPRUDENCE

Гусарєв С. Д.,
доктор юридичних наук, професор, перший проректор
Національної академії внутрішніх справ,
заслужений юрист України
ORCID ID: 0000-0001-8568-3362

Розкрито значення категорій честі й гідності крізь призму сучасного їх розуміння в теоретичному правознавстві, висвітлено їх роль і найбільш актуальні риси в системі правничої термінології. Під час аналізу сутності зазначених категорій наголошено, що гідність має гуманістичну спрямованість у взаємодії з іншими правовими категоріями та визначається за допомогою категорії «самоцінність». Як фундаментальна категорія правознавства гідність співвідноситься з такими категоріями, як «верховенство права», «права людини», «рівність», «справедливість» тощо. Зауважено, що категорія гідності в механізмі правового регулювання здійснює системоутворюючу функцію, сприяє концентрації потенціалу всіх елементів. Доведено потребу в системній взаємодії окремих соціальних факторів, що становлять систему гарантій реалізації права на недоторканість честі й гідності, серед яких юридичні гарантії визначено як найбільш дієві. В сукупності юридичні фактори-гарантії можуть забезпечити надійне функціонування економічної, фінансової системи, системи державного управління загалом, поставити заслон на шляху виявів корупції, недобросовісної конкуренції, невиконання обов'язку тощо. З огляду на те, що право проникло майже в усі сфери життєдіяльності суспільства, можна стверджувати про його всеосяжний вплив на суспільні відносини як дієвого та підкріпленого можливістю застосування примусу засобу регулювання. У поєднанні з юридичними засобами впливу, засоби економічного, політичного, організаційного, виховного, інформаційного походження набувають особливої результативності, зокрема щодо забезпечення гідного життя людини. Зроблено висновок, що сучасне розуміння категорій «честь» і «гідність» ґрунтується на ідеях гуманізму, людиноцентризму з використанням аксіологічної методології, завдяки чому виокремлюються поняття людської гідності та гідності людини, які співвідносяться як загальне й конкретне. Причому гідність усвідомлюється як самоцінність, від якої походять основоположні права та свободи. Честь у сучасній літературі характеризується крізь призму соціальних взаємодій, оцінку індивіда представниками соціуму за критеріями дотримання нам правил суспільного буття.

Ключові слова: права людини, честь, гідність, механізм правового регулювання, гарантії недоторканості честі і гідності, функція гідності, юридична конструкція гідності.

The modern understanding of the categories of honor and dignity is considered because of the prism of the newest perception of them in theoretical jurisprudence, the role in the system of legal terminology is revealed, the most relevant features are highlighted. At characteristic of the above categories the emphasis is made that dignity has a humane orientation in interaction with other legal categories, and is determined by the category of self-value. As a fundamental category of law, dignity is related to such categories as the rule of law, human rights, equality, justice, etc. It is proved that the category of dignity in the mechanism of legal regulation carries out the system-forming function, promotes concentration of potential of all elements. The necessity of systematic interaction of certain social factors, which constitute the system of guarantees of the right to integrity of honor and dignity, among which legal guarantees are defined as the most effective, is also highlighted. Collectively, legal factors-guarantees can ensure the reliable functioning of the economic and financial system, the system of public administration in general, put a veil in the way of detections of corruption, unfair competition, breach of duty, etc. Given the fact that the law penetrated almost all spheres of life in society, it can be asserted about its comprehensive influence on social relations as an effective and supported by the possibility of coercive means of regulation. In combination with legal means of influence, means of economic, political, organizational, educational, and informational origin become particularly effective, in particular, in terms of ensuring a dignified human life. It is concluded that the modern understanding of the categories «honor» and «dignity» is based on the ideas of humanism, human-centrism with the use of axiological methodology, thanks to which the concepts of human dignity and human dignity are distinguished, which are related as general and specific. Moreover, dignity is perceived as self-worth, from which fundamental rights and freedoms come. Honor in modern literature is characterized through the prism of social interactions, the assessment of an individual by representatives of society based on the criteria of compliance with the rules of social life.

Key words: Human rights, honor, dignity, mechanism of legal regulation, guarantees of integrity of honor and dignity, system-forming function of dignity, legal constructure of dignity.

Актуальність. Представники юридичної теорії та практики неодноразово зверталися до проблематики осмислення базових категорій права через призму тих або інших концепцій, методологічних підходів, намагаючись зрозуміти їх пристосованість до нових історичних, соціально-економічних умов. Проте щоразу, виходячи з генези власне поняття, умов його формування, етапів розвитку й динаміки змістових трансформацій тощо, орієнтувалися на незмінні характеристики, якісні показники явища (якого стосується поняття), що дозволяють продовжити «життя» категорії.

Виняток не становлять і такі концепти, як «честь» і «гідність», що широко використовуються в різних галузях гуманітарного знання, зокрема в соціології, філософії,

політології та правознавстві. Водночас, з огляду на наявні наукові надбання, найбільший внесок у розвиток зазначених категорій зробили представники філософії та права.

Гідність, як стверджує М. А. Марченко, належить до кроссекторальних, міждисциплінарних феноменів, що підлягали вивченню протягом століть представниками філософської, соціологічної та правничої думки. Недарма провідні українські науковці вважають, що невід'ємне право кожної людини на життя та на охорону здоров'я нерозривно пов'язане з її правом на людську гідність, оскільки останнє є тією цінністю, яка наповнює сенсом людське буття та є фундаментом для реалізації інших прав [1, с. 11].

Звернення до категорій честі й гідності нині зумовлено не лише власне науковим інтересом або потребами реалізації плану науково-дослідних робіт, а передусім з необхідністю подальшого розроблення системи гарантій, що стануть надійним засобом їх перетворення з теоретичної конструкції як сукупності уявлень на практичну площину людських відносин, коли суб'єкт права зможе бути впевненим у непорушності своїх прав і свобод, у належному ставленні до нього з боку інших соціальних суб'єктів.

Актуалізація проблематики захисту честі й гідності (у різних аспектах їх розуміння) в сучасних умовах тривалої боротьби всього українського народу за свою свободу і незалежність є очевидною, хоча в літературі, засобом масової інформації домінують концепції захисту життя, здоров'я, свободи, території, суверенітету (що цілком виправдано). Однак розуміння співвідношень обсягів зазначених понять дозволяє сформувати картину їх взаємодоповнюваності, невід'ємності, цілісності сприйняття тощо з огляду на єдність правової реальності, характеристика якої здійснюється за допомогою саме цих категорій. Фактично через військову агресію з боку російської федерації мільйони українців зазнали невідновлених втрат і позбавлень, що стали безпосередніми причинами порушення честі й гідності. Безпрецедентні форми терору, фізичного насильства, знущань, факти масового знищення населення України, депортації, руйнувань – усе це є конкретними прикладами посягань на життя, честь і гідність наших громадян, на суверенітет, територіальну цілісність держави, на принципи і правила співіснування світового співтовариства.

Завдання представників юридичної науки полягає нині не лише у визначенні змісту та обсягу понять, якими позначаються найбільш значущі цінності соціального життя, а й визначення засобів і шляхів їх захисту, умов реалізації та відновлення у випадку потенційних порушень. Найактуальнішою темою правників безпекового сектору стала проблематика виявлення, фіксації та розслідування воєнних злочинів, створення інституційних механізмів міжнародного рівня для притягнення злочинців до відповідальності, зокрема в межах майбутнього міжнародного трибуналу.

У контексті визначення актуальності обраної проблематики варто також наголосити на такому загальновищому положенні, що підґрунтям формування основоположних прав людини є людська гідність. Проте наукові аргументації цього тезису, як і розуміння власне явища гідності, є недосконалими, з огляду на що потребують додаткових розвідок та обґрунтувань, поки не стануть переконалими для більшості наукових інтерпретаторів і правників.

Актуальність дослідження зумовлена ще й тим, що для реалізації такої правової категорії, як гідність людини, окрім фактичного закріплення в Основному Законі, необхідний ретельний аналіз практики конституційних судів у цій сфері [2, с. 160].

Таким чином, **метою** статті є висвітлення змістової характеристики категорій честі й гідності, зумовленість їх провідної ролі в сучасному правознавстві. Для досягнення поставленої мети, необхідно реалізувати низку пізнавальних **завдань**, а саме: схарактеризувати сучасне розуміння концепцій честі та гідності, їх пов'язаність і зумовленість іншими категоріями теоретичного правознавства (права, свободи, верховенство права); висвітлити системоутворюючу функцію категорій честі та гідності в механізмі правового регулювання; розкрити основні гарантії реалізації права на гідне життя (існування) як основоположного права людини в сучасному суспільстві.

Методологічною основою дослідження у вирішенні поставлених завдань мають стати ідеї людиноцентризму, завдяки яким права та свободи людини, її потреби та інтереси перебувають в епіцентрі уваги та є метою діяльності інститутів держави й громадянського суспільства; методологія аксіологічного підходу, у межах якого людина є найвищою соціальною цінністю; метод герменевтики,

завдяки якому можливо досягнути зміст окремих правових конструкцій, доктрин, а також порівняльно-правовий метод, що надає змогу здійснювати співставлення окремих наукових позицій, змісту правових джерел, виявляючи в них спільне й відмінне.

Основний текст. Відповідно до поставленого завдання, необхідно розпочати з понятійного матеріалу, використовуючи енциклопедичні визначення, що є найбільш вживаними у науковому середовищі правників і професійних об'єднаннях представників юридичних професій. Слід ураховувати, що категорія «гідність» пов'язана безпосередньо з людиною та розглядається як її властивість усвідомлювати себе в контексті відносин і рівня розвитку суспільства. Це також спроможність людини оцінювати власну роль і значущість для інших членів суспільства, визначаючи водночас межі своєї свободи та зобов'язаних суб'єктів стосовно себе.

Таким чином, гідність пов'язана виключно з людиною, інтерпретується як людська гідність, якою є самооцінка та суспільна значущість людини, що визначається рівнем розвитку суспільства, загальними уявленнями про свободу, справедливість, рівність і є джерелом прав та свобод людини [3, с. 143].

Суттєвим методологічним підґрунтям у контексті зазначених вище категорій є результати наукової діяльності одного із провідних дослідників у галузі теоретичного правознавства, засновника школи прав людини в Україні П. М. Рабіновича. Вихідними, за його переконанням, абсолютними стандартами є, по-перше, повага до гідності людини, а по-друге, заборона нелюдського поводження з людиною [4, с. 23].

Відповідне змістове наповнення цього поняття здійснено Конституційним Судом України, де зазначено, що людську гідність необхідно трактувати як право, гарантоване ст. 28 Конституції України, і як конституційну цінність, яка є фундаментом для всіх інших конституційних прав [5; 6].

На думку Тібора Р. Мачан, людська гідність є здатністю людини, яка має бути морально відповідальною. Причому такого типу відповідальність виникає в людини, яка спроможна здійснити вільний вибір і раціонально мислити [7].

Важливим моментом у запропонованому понятті для розуміння гідності як багатовекторної категорії є те, що в ньому поєднуються два аспекти – внутрішній (самооцінка, самоцінність, усвідомлення себе як соціальної цінності, усвідомлення своєї значущості для інших членів суспільства) та зовнішній (як зумовленість своїх власно ціннісних оцінок рівнем соціального розвитку, наявним у соціальному середовищі уявленням про свободу, рівність, справедливість). Саме в такому поєднанні можливо сформувати загальне уявлення про явище гідності.

Аналіз публікацій, присвячених проблематиці гідності, виводить нас на ще одну широко вживану категорію – «честь». Інколи, навіть під час ознайомлення з нормативними текстами, складається враження, що честь і гідність є парними категоріями, що означає парне існування соціальних явищ, які суспільство намагається захистити за допомогою наявних правових засобів і процедур. У цьому дуалізмі є певна логіка. І в честі, і в гідності розкривається ціннісний аспект особистості, тільки в одному випадку як характеристика з позиції самої особи, а в іншому – як її характеристика з боку соціуму. Загалом можна констатувати, що ці поняття хоча і відрізняються, але доповнюють одне одного у характеристиці особистості, що і зумовлює їх парне використання в нормопроєктуванні. Крім того, категорія «гідність» означає площину універсального в індивідуальній свідомості, що належить всім і кожному, а «честь» – площину індивідуального, часткового, відокремленого, а отже, особливого, відмінного від інших.

Розумінню відмінностей сприяє також звернення до етико-психологічного підходу (поряд з розповсюдженими філософським, етичним, юридичним), який дозво-

ляє пов'язати категорії честі й гідності з окремими психологічними рисами, притаманними особистості. Честь передбачає такі риси: репутацію, престиж, людяність, шляхетність у поведінці, переконаність у власній значущості, чесність у стосунках, високу моральність, добросовісність, відповідальність тощо. Гідність передбачає: потребу в самоповазі, вимогливість до себе, правдивість перед собою, благородство душі, почуття обов'язку, самолюбство, авторитетність, самовпевненість, самовладання, совість, самоконтроль [8, с. 30].

У теоретико-правовому контексті розширенню уявлень про людську гідність сприятиме авторська позиція О. Гришук, в основу якої покладено структурний підхід, що сприяло характеристиці явища через призму правової конструкції. Якщо зовнішній прояв гідності людини виявляється у форматі людської поведінки, то її внутрішня будова може бути представлена у правовій свідомості як певна сукупність складових, що дозволяє застосувати в пізнавальному процесі відповідну юридичну конструкцію: об'єкт, суб'єкт, об'єктивна сторона, суб'єктивна сторона. Водночас під час характеристики об'єктивної сторони авторка, звертаючись до визначення людської гідності, не надає пояснень необхідності виокремлення цього поняття, ураховуючи, що людська гідність має бути рівною (єдиною) для всіх [9, с. 13–14]. У такому разі втрачається сенс юридичної конструкції, якщо гідність для всіх одна (єдина) і не враховує індивідуальних особливостей. З цією позицією можна було б погодитись, якщо взяти за основу положення про самоцінність будь-якої людини без урахування рівнів такої цінності для суспільства. Але ж інструментальна цінність будь-якої юридичної конструкції полягає в тому, щоб поряд з типовими ознаками виявляти індивідуальні властивості явища, відрізнити його від інших суміжних явищ з використанням варіативного інструментарію для кожного конструктивного елементу.

У якості факультативної характеристики будь-якого правового явища може бути представлена форма його зовнішнього вияву в соціальному середовищі. На нашу думку, основною формою співіснування соціальних суб'єктів є їх активність, що дозволяє дійти висновку про взаємну зумовленість гідності особи (людини) та її поведінки, у якій виявляється усвідомлення людиною своєї самоцінності, відповідності власних уявлень загально визнаним уявленням про рівність, свободу, справедливість, про загальні правила співіснування.

Найбільш поширеною формою активності людини в соціально розвиненому демократичному суспільстві є правові відносини, у яких людина представлена як цінність, а її можливості, потреби та інтереси (суб'єктивні права) забезпечуються відповідними юридичними обов'язками. За твердженням О. Баліцької, такі цінності, як честь, гідність тощо, стають об'єктами правовідносин, що є одним з проблемних питань їх правового захисту [10, с. 7]. Складається ситуація, за якої зазначені цінності нематеріального характеру проблематично оцінити в разі їх порушення, оскільки, попри притаманний їм універсалізм (завдяки унормуванню), оцінка шкоди здійснюється виключно з індивідуалістичних позицій потерпілого, звідкіля й формується компенсаційні розрахунки.

Отже, у процесі вирішення правового конфлікту сам суб'єкт є первинним оцінником рівня посягань на честь, гідність, свободу тощо.

Як слушно підкреслює В. Рибалко, честь і гідність людини можуть бути приховані для загального спостереження та оцінки з боку соціуму або слабо виражені мімічними чи пантомічними засобами (погляд, усмішка, розташування рук, поза, грація тощо), загальним виглядом, і особливо – індивідуальними рисами поведінки. Однак для сфери правового регулювання значення будуть мати лише ті наявні форми прояву, які визначені нормативно [8, с. 48].

Пізнавальною є характеристика функціонального аспекту категорії гідності, яка розкривається в площині дії механізму правового регулювання, де основними елементами є норма права, правові відносини, правореалізація та застосування права. Визначення інших елементів цього механізму здійснюватиметься за потреби. Але що привертає увагу? Те, що гідність у співвідношеннях з механізмом правового регулювання виступає у різних іпостасях з різним функціональним навантаженням.

По-перше, повертаючись до висхідного поняття, гідність є джерелом основоположних прав. Отже, процес правоформування ґрунтується на гідності людини. **По-друге**, у процесі функціонування правових відносин гідність є тією цінністю, заради якої суб'єкти права вступають у взаємодію, спрямовуючи свій потенціал на її захист. **По-третє**, у процесі правореалізації гідність (честь) забезпечуються гідною поведінкою інших суб'єктів права, яка полягає у дотриманні заборон або виконанні обов'язку. В особистій діяльності людини гідність реалізується шляхом використання дозволених у праві моделей поведінки із персональним визначенням межі дозволеного для інших. **По-четверте**, у співвідношенні до механізму правового регулювання честь і гідність розглядаються як особливі взаємодії соціальних суб'єктів, на упорядкування яких спрямовується дія всього механізму, і зазначені цінності по відношенню до механізму стають предметом правового регулювання. Отже, ураховуючи наявність такого роду взаємодій, гідність і честь виконують системоутворюючу функцію, завдяки якій уявляється можливим поєднати в одній правовій конструкції декілька значущих явищ, що разом формують поняття механізму правового регулювання.

Пізнавальним є також висвітлення співвідношень категорій честі і гідності з іншими правовими категоріями, що дозволяє детальніше схарактеризувати їх місце в поняттєвому апараті вищого рівня, таких як правова система, правова реальність, правова поведінка, правове регулювання тощо.

У зв'язку з тим, що честь і гідність у певних випадках стають об'єктом судового захисту, як однопорядкова виокремлюється категорія ділової репутації, що підтверджується фактами юридичної практики, окремими науковими дослідженнями, присвяченими власне захисту ділової репутації. Як й інші морально-правові категорії, категорія ділової репутації не має матеріального змісту, що дозволяє проводити між ними певні аналогії. Як приклад, необхідно взяти до уваги постанову пленуму Верховного Суду України, де зазначається, що суди під час вирішення справ про захист гідності, честі й ділової репутації повинні забезпечувати баланс між конституційним правом на свободу думки і слова, правом на вільне вираження своїх поглядів та переконань, з одного боку, та правом на повагу до людської гідності, з іншого [11].

З огляду на те, що гідність як певна людська властивість є самоцінністю, її можна зіставити з іншими цінностями, які охороняються правом (життя, честь, здоров'я людини, недоторканість), що разом доповнює аксіологічне та природне розуміння права.

У своєму дослідженні О. Гришук характеризує правові цінності, що походять від людської гідності, підкреслюючи їх причинно-наслідковий зв'язок, що в загальному значенні корелюється власне з поняттям гідності, де гідність є першоджерелом основоположних прав і свобод. Ідеться про такі цінності, як справедливість, формальна рівність, свобода, поєднання яких є необхідною умовою ефективного забезпечення людської гідності в праві [12, с. 15–16].

Спостерігаємо й зумовленість гідності як явища правової дійсності, фактором верховенства права, завдяки якому в демократичних суспільствах забезпечується свобода, рівність, справедливість, про що йшлося вище. Тому є підстави стверджувати про співвіднесеність категорії гідності з категорією верховенства права.

Корисним є також розуміння співвідношення категорій гідності та гуманізму. Як стверджують автори юридичної енциклопедії, гуманізм – це основоположний принцип права, що становить систему світоглядних соціально-правових цінностей, антропологічною основою яких є людська гідність, яка виявляється в основних правах і свободах людини. Отже, можемо констатувати гуманістичну спрямованість людської гідності, як стосовно основних прав та свобод, так і системи світоглядних цінностей [13, с. 77–82].

Гарантії забезпечення честі й гідності людини – одне з прикладних питань теоретико-правового дослідження, яке наближає нас до відповіді на головне – за яких умов такі людські чесноти, як гідність, честь, свобода, справедливість, будуть реально забезпечені. Одним із суттєвих і загальних факторів впливу є рівень економічного розвитку суспільства, його можливість задовольняти матеріальні й духовні потреби людини. Відповідними індикаторами економічного розвитку суспільства є показники внутрішнього валового продукту, мінімальної заробітної плати і прожиткового мінімуму, тип податкової системи, можливість брати участь у виробленні та розподілі матеріальних благ, наявність ефективної системи соціального захисту тощо.

Політичний фактор також впливає на забезпеченість реалізації честі й гідності особи. Водночас він може сприяти формуванню сприятливих умов гідного життя людини або стати на шляху реалізації прав та свобод як непереборна сила. Тоталітарні, авторитарні політичні режими є прямою загрозою реалізації права на доступ до управління суспільними справами, на справедливість формування представницьких органів влади, прийняття правових управлінських рішень, формування національного законодавства тощо. У цьому разі ні права, ні свободи не стають цінностями, зумовленими гідністю людини, а гідність людини, її потреби й інтереси не стають предметом опікування влади.

Правові фактори (гарантії) зазвичай вважають найвпливовішими серед інших, які забезпечують роботу механізму правового регулювання. З цим можна погодитись, якщо мислити виключно в межах правової системи та враховувати лише явища правового походження (норми права, юридичну відповідальність, правові відносини). Закріплення в законодавстві – одна з правових гарантій реалізації будь-якого права.

Підкреслюючи роль нормативно-правового акта як підстави правореалізаційного процесу, привертає увагу дослідження В. Фікфак та Л. Изворової, у якому доведено, що питання законодавчого закріплення гідності здобуло особливого розголосу після закінчення Другої світової війни. Зокрема, окреслене питання можна віднайти в Статуті ООН, Загальній декларації прав людини, у преамбулах та основних положеннях переважної більшості міжнародних договорів, присвячених правам людини [14].

Окремо слід сказати про **акти застосування права**, які є дієюю гарантією, надійним інструментом у забезпеченні реалізаційного процесу з використанням авторитету і владних можливостей уповноваженого суб'єкта.

Привертають увагу й **акти тлумачення**, роль яких у правовому житті суспільства є очевидною. Розрив між

абстрактною нормою та конкретним випадком необхідно подолати шляхом тлумачення, де перед інтерпретатором постає питання щодо можливості й доцільності використання філософських і теологічних постулатів для розкриття змістовного наповнення правових термінів [15].

У реальному житті ефективна дія гарантій досягається шляхом їх гармонійного поєднання. І лише в науковому дослідженні всі гарантії можуть бути диференційовані за групами на підставі певних критеріїв для їх предметного аналізу.

Проте в сукупності юридичні фактори-гарантії можуть забезпечити надійне функціонування економічної, фінансової системи, системи державного управління загалом, поставити заслон на шляху виявів корупції, недобросовісної конкуренції, невиконання обов'язку тощо. З огляду на те, що право проникло майже в усі сфери життєдіяльності суспільства, можна стверджувати про його всеосяжний вплив на суспільні відносини як дієвого та підкріпленого можливістю застосування примусу засобу регулювання. У поєднанні з юридичними засобами впливу, засоби економічного, політичного, організаційного, виховного, інформаційного походження набувають особливої результативності, зокрема щодо забезпечення гідного життя людини.

Висновки.

1. Сучасне розуміння категорій «честь» і «гідність» ґрунтується на ідеях гуманізму, людиноцентризму з використанням аксіологічної методології, завдяки чому виокремлюються поняття людської гідності та гідності людини, які співвідносяться як загальне й конкретне. Причому гідність усвідомлюється як самоцінність, від якої походять основоположні права та свободи. Честь у сучасній літературі характеризується крізь призму соціальних взаємодій, оцінку індивіда представниками соціуму за критеріями дотримання нам правил суспільного буття.

2. Резюмуючи результати розгляду питання співвідношення гідності з іншими категоріями, можна стверджувати, що зазначені вище категорії в межах теоретичної науки становлять певну систематизовану сукупність, у межах якої чітко простежуються причинно-наслідкові зв'язки, рівні значущості, обсяги понять. В умовах правової реальності означені цими категоріями явища також утворюють систему, функціонування якої спрямовано на забезпечення такої значущої цінності, як гідність.

3. Функціональний аналіз категорії гідність дозволяє дійти висновку про її системоутворюючу функцію в механізмі правового регулювання, де гідність у взаємодії з різними елементами виявляє ті чи інші функціональні властивості, будучи або причиною, або наслідком такої взаємодії. Разом ці властивості становлять одну із суттєвих рис механізму правового регулювання, що полягає в здатності спрямувати дію всіх елементів у механізмі забезпечення гідності.

4. Як система гарантій забезпечення недоторканості честі й гідності людини є сукупність соціально-політичних, економічних, правових тощо факторів, кожний з яких у позитивному сенсі впливатиме на рівень життя суспільства загалом, а отже, на забезпечення гідного життя особистості в усіх його виявах.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Марченко М. А. Захист гідності людини в законодавстві європейського союзу (конкретизація окремих прав). *Journal «ScienceRise: Juridical Science»*. 2020. № 1 (11). С. 11–18. Doi: 10.15587/2523-4153.2020.198457.
2. Мойсей Г. Г. Проблеми реалізації права на людську гідність в Україні. *Часопис Київського університету права*. 2020. № 2 С. 160–164.
3. Гришук О. В. Гідність людська. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. / [В. О. Абашнік та ін. ; редкол. 2-го т.: С. І. Максимов (голова) та ін.]. Харків : Право, 2017. Т. 2. *Філософія права*. С. 143.
4. Рабінович П. М. На шляху до формування доктрини основоположних прав людини. *Право України*. 2022. № 1. С. 23–38.
5. Slipachuk A. Human dignity as a fundamental basis and a practical tool of "right to hope" in criminal law. *ScienceRise: Juridical Science*. 2021. № 4 (18). Р. 23–30. <https://doi.org/10.15587/2523-4153.2021.249470>. URL: http://journals.urau.ua/sr_law/article/view/249470/247729
6. Косілова О. Право на гідність у системі прав і свобод людини і громадянина України. *Наука і правоохорона*. 2020. № 1(47). С. 89–100.

7. Tibor R. Machan. Human Dignity and the Law. *DEPAUL L. REV.* 807 (1977). Vol. 2. Issue 4. URL: <https://via.library.depaul.edu/cgi/viewcontent.cgi?referer=&httpsredir=1&article=2608&context=law-review>.
8. Рибалка В. В. Честь і гідність особистості як предмет діяльності практичного психолога. Київ : Шкільний світ, 2010. 128 с.
9. Гришук О. В. Людська гідність у праві: філософський аспект : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.12. Харків, 2008. 36 с.
10. Баліцька О. Ю. Правовідносини у сфері захисту честі, гідності та ділової репутації як об'єкт філософсько-правового дослідження : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.12. Львів, 2014. 20 с.
11. Про судову практику у справах про захист гідності та честі фізичної особи, а також ділової репутації фізичної та юридичної особи : постанова Пленуму Верховного Суду України № 1 від 27 лют. 2009 р. *ІПС ЛІГА:ЗАКОН* : [сайт]. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/VS090016?an=99>
12. Гришук О. Філософія людської гідності у праві. *Право України*. 2018. № 3. С. 14–28. Doi: 10.33498/loou-2018-09-014.
13. Гришук О. В. Гуманізм. *Велика українська юридична енциклопедія* : у 20 т. Т. 3. Загальна теорія права. Харків : Право, 2017. С. 77–82.
14. Fikfak Veronika and Izvorova Lora. Language and Persuasion: Human Dignity at the European Court of Human Rights. *Human Rights Law Review*. 2022. Vol. 22. Issue 3. P. 1–24. URL: <https://academic.oup.com/hrlr/article/22/3/ngac018/6653157>
15. Dieter Grimm. Dignity in a Legal Context: Dignity as an Absolute Right. *British Academy Scholarship Online*. 2013. P. 381–392. <https://doi.org/10.5871/bacad/9780197265642.003.0021> URL: <https://academic.oup.com/british-academy-scholarship-online/book/16278/chapter-abstract/171394650?redirectedFrom=fulltext>.